

uspjelo dati pogled na ovaj fenomen na način da učinci ovog pogleda, zabilježeni u knjizi, ostaju kvalitetno edukativno štivo i podstrek za daljnji istraživački rad na ovoj, za društvo važnoj temi.

Tomislav Krznar

doi: [10.21464/fi36215](https://doi.org/10.21464/fi36215)

Gordana Škorić

Filozof kulture Ernesto Grassi

FF press, Zagreb 2015.

U izdanju FF pressa objavljena je knjiga nedavno umirovljene profesorice estetike na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu Gordane Škorić pod naslovom *Filozof kulture Ernesto Grassi*. Autorica je knjigu posvetila uspomeni svojega oca, agronoma (uže: pedologa) Arse Škorića (inače prorektora Zagrebačkog sveučilišta početkom 70-ih godina prošlog stoljeća, u vrijeme kada je službu rektora obnašao Predrag Vranicki). Knjiga, zasnovana na doktorskoj disertaciji koju je autorica svojedobno obranila na spomenutom fakultetu pod naslovom *Problem metafore u djelu Ernesta Grassija*, obasiže 158 stranica, a sastoji se od sedam osnovnih poglavlja. To su: 1. Uvod, 2. Biografski i autobiografski naputci za tumačenje djela, 3. Aktualnost humanističke baštine, 4. Vico kao objedinitelj humanističkih shvaćanja, 5. Heidegger i kraj zapadne metafizike, 6. Umjetnost i antička teorija o lijepome, te 7. Hermeneutika metafore. Slijede zaključak (»Umjesto zaključka«, str. 137–142) i bibliografija.

Ova je knjiga prva domaća monografija o njemačko-talijanskom filozofu Ernestu Grassiju (1902.–1990.), značajnom ponajprije po originalnom pokušaju objedinjavanja antičke i posebno renesansne filozofijske tradicije s fenomenologijom i, u osobito istaknutoj mjeri, s mišljenjem Martina Heideggera. Grassi je kod nas srazmjerno dobro poznat, sudjelovao je na Korčulanskoj ljetnoj školi i na creskom simpoziju o Frani Petriću 1979. godine te jednom i na kursu *Marksizam i filozofija egzistencije* u okviru Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku, a često je gostovao na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta

u Zagrebu (posljednji puta 1989. godine, nepunu godinu dana prije svoje smrti). Neka od njegovih djela prevedena su kod nas, a izvorno je u *Praxisu*, *Prilozima za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, *Kulturnom radniku*, *Filozofskim istraživanjima* i *Synthesis Philosophica* objavio nekoliko svojih rasprava; također je dao i svoj prilog za *Spomenicu Danku Grliću* (1989.).

Gordana Škorić započinje svoje razmatranje Grassijeve filozofije problematiziranjem estetike. Takav postupak opravdan je uvidima u antitetičnost estetičkog i metafizičkog koncepta u okvirima suvremene filozofije (što se u radikalnoj varijanti formulira kroz postavku prema kojoj metafizičko mišljenje nosi signaturu neadekvatnog društva prisile, a estetika biva zastavom slobode), sukladno čemu bi se (kako to Wolfgang Welsch formulira a Gordana Škorić preuzima) estetičko mišljenje ispostavilo kao ono koje se tiče same jezgre mišljenja; ono nije mišljenje estetičara nego estetičkih mislilaca, a to su svi prominentni mislioci današnjice (pa stoga i Ernesto Grassi). Na problematiziranje estetike u kontekstu suvremene filozofije i Grassijeva mjesta u njoj nadovezuje se autoričino problematiziranje sistema, kojim se implicira Grassijevo svrstavanje na stranu subjektivnog mišljenja nasuprot ravnodušnom objektivizmu racionalističke filozofije kakvu u dovršenom obliku predstavlja Hegelova filozofija. Nasuprot povjerenju u snagu obvezatnoga racionalnog mišljenja kojemu je strana svaka neodređenost, suvremeni mislioci poput Husserla, Heideggera, Gadamera (ali i Wittgensteina) će – u bazičnoj suglasnosti s antihegelovskim impulsima Schopenhauera, Kierkegarda i Nietzschea – dovesti jezik u središte filozofijske problematike, a upravo će to obraćanje vlastitom svijetu jezika predstavljati okvir Grassijeva pristupa baštini obilježenoga pridavanjem primata problemu metafore (iako je – kako to autorica s pravom ističe – Grassi izvorne poticaje dobio od Vica, uključujući posebice Vicoovu antitezu spram Descartesova racionalizma). U izvornoj se baštini, prema Grassiju, iskazuje utemeljenje metaforičkog mišljenja, koje je obilježeno inventivnošću i antitezom racionalnoj (ili ipak: racionalističkoj?) filozofiji.

Veoma korektno i akribično izveden kritički prikaz Grassijeve intelektualnog razvitka (uključujući posebice njegovu relaciju s Heideggerom) i bitnih faza njegova djelovanja nadopunjuje se osvrtom na recepciju njegova mišljenja, dakako, u međunarodnim razmjerima (pri čemu autorica upozorava na kvantitativno srazmjerno skroman karakter te recepcije – iako popis autora koji su pisali o Grassiju djeluje impresivno, da spomenemo

samo Gadamera, Gehlena i Crocea – ta se kvantitativna dimenzija popravlja tek u razdoblju nakon njegove smrti; primjerice, prvu disertaciju o Grassiju obranio je tek 1990. u Münchenu Eberhard Bons), te prikazom Grassijeve povezanosti s nama. Šteta je što nije prikazana i predsmrtna prepiska između Ernesta Grassija i Gaje Petrovića (objavljena u *Filozofskim istraživanjima*), u kojoj su sadržani iznimno važni poticaji za bitno mišljenje.

Sistematski dio knjige otvara poglavlje o humanističkoj baštini. Grassijevo djelo obilježava hermeneutika humanističke tradicije, pri čemu je aktualnost baštine filozofijskog humanizma usko povezana s njemačkom i talijanskom filozofijom (on se slaže sa Spaventinom ocjenom prema kojoj pravi učenici Bruna, Campanelle i Vicoa ne dolaze iz Italije, nego su to mislioci iz »slobodnih zemalja« kao što su Spinoza, Kant, Fichte, Schelling i Hegel), a posebno s odnosom spram antike. Tri su ključna pojma do kojih na temelju Heideggerove ontologijske diferencije Grassi dopijeva svojom hermeneutikom humanizma, a koji upućuju na aktualnost humanističke tradicije: *ingenium* (djelatnost viđenja odnosa), mašta (sposobnost prijenosa posredstvom ingenioznog sagledavanja) i metafora (prenošenje u okviru neposredno upućujućih slika). I upravo se tu objelodanjuje bitna antiteza humanističke i metafizičke tradicije: prva odbacuje apstraktnu i nepovijesnu bit racionalne definicije svojstvene metafizičkoj tradiciji, dok ova druga osporava valjanost metaforičkog iskaza jer je metafora lišena logičke strogoće. Dok se za metafizičko mišljenje (koje se u tom pogledu nadovezuje na srednjovjekovno razumijevanje odnosa između filozofije i pjesništva) istina skriva pod velom metafore, humanizam zastupa stav da upravo metafora, pjesništvo i ironija otvaraju ono što je racionalnoj misli i govoru nedostupno.

Aktualnost humanističke tradicije sadržana je, prema Grassiju, u tomu što ona nudi bitne odgovore na naša pitanja o egzistiranju jer egzistencijalni problemi imaju svoj smisao samo u konkretnom području odgovaranja na egzistencijalne zahtjeve. Zahtijevajući jedinstvo osobnog iskustva i teorijskog mišljenja, jedinstvo riječi i stvari, oblika i sadržaja, mišljenje na tragu humanističke tradicije ukida dualizam retorike i filozofije, te otvara uvid u postojanje svijeta na temelju ingeniozna čina i konkretna ljudskog zadovoljavanja materijalnih i duhovnih potreba, čime se očovječuje priroda, ozbiljuje egzistencija i daje smisao pojavama što ih ljudima posreduju osjetila. To se očituje još kod Dantea: izvorni jezik nije logički, nego pjesnički, metaforički, a

povijesnost egzistencije otvara se u onome *ovdje* i *sada*. Svojom interpretacijom Dantea, Grassi dopijeva do zaključka prema kojemu jezik nije racionalan, nego metaforički, te on nužno mora provoditi retoričku funkciju (ali ne u tradicionalnom smislu umijeća uvjeravanja u neku apstraktnu istinu, nego u smislu otvaranja povijesnosti naroda).

Definirajući Grassijevu filozofiju kao egzistencijalističku (što je općenito prihvaćena definicija koja se, doduše, javlja u raznim modifikacijama, pa tako, primjerice, Wisser definira Grassijevu filozofiju kao aktualističko-egzistencijalno-ontologijsku), autorica postavlja pitanje o karakteru Grassijeve odnosa spram marksizma, te upućuje na jedno njegovo predavanje na Korčulanskoj ljetnoj školi, u kojemu je obrazložio postavku prema kojoj je Marx (a da toga i nije bio svjestan), obračunavajući se s Hegelom, na bitan način otvorio jedno novo razumijevanje talijanskog humanizma. Prema Grassiju, tek napuštanje modernog mišljenja kakvo započinje s Descartesom (a čiji bi vrhunac imao biti Hegel) omogućuje novo razumijevanje talijanskog humanizma i rimsko-latinske tradicije, odbacivanje postavke o njezinoj filozofijskoj irelevantnosti. U tom se sklopu ispostavlja kako je ta humanistička tradicija upravo suprotna onomu što Marx podvrgava kritici: smisao humanističke filozofije nije u reflektiranju o povijesti, nego refleksija iz povijesti jer praksa nije nikakva primjena apstraktnih teorija.

Važnost se Grassijeve filozofije svakako sastoji i u njezinoj reaktualizaciji Vicoova mišljenja. Vico je, prema Grassiju, onaj mislilac koji je objedinio težnje i stavove humanista, te je u tom smislu on prvi dio trijade bitnih kritičara metafizike (preostala dvojica su Marx i Heidegger), a ujedno i prvi mislilac koji dovodi u pitanje kartezijski pojam istine, i to posebice svojom kritikom Descartesova isključivanja pojma vjerojatnosti iz filozofije (tim isključivanjem filozofija eliminira iz područja svojih predmeta umjetnost, govorništvo i politiku, te, konzekventno, svodi svaku praktičku djelatnost na puku primjenu teorije). Autorica detaljno rekonstruira Grassijevu argumentaciju u prilog spomenutih ocjena, posebno naglašavajući Vicoovo pridavanje primata pitanjima o ljudskoj biti i o ljudskom povijesnom opstanku, Vicoovo inzistiranje na mašti kao odlučujućem faktoru ljudskoga samoozbiljenja, te njegovo opovrgavanje stvaralačke naravi racionalne djelatnosti. Tu je, dakako, od bitne važnosti i Vicoov pristup problemu metafore, pri čemu se temeljna važnost problema metafore sastoji u njezinoj prvobitnoj arhaičnoj dimenziji: metafora nije proces vraćanja prvobitnog utemeljenja, nego je ona sama to prvobitno utemeljenje, ekspli-

kacija jedinstva prvobitne dvojnosti koja daje i koja se vraća.

Iako Heidegger nikad nije prihvatio ni humanističku tradiciju ni Vicoa (dapače, svjesno ih je odbacio kao neiskonsko mišljenje zasnovano na ontičkoj antropologiji, tradicionalnoj metafizici bića), Grassi upućuje na bitnu srodnost Heideggerove i Vicoove kritike metafizike. U pogledu Heideggera, u ovom je sklopu od središnje važnosti njegova kritika metafizičkog poimanja istine te nadomještanje logičke istine neskrivenošću (a tu je za Grassija izvoriste tumačenja problema metafore). No Heidegger je, prema Grassijevoj presudbi, ostao zarobljen tradicionalnim podcjenjivanjem humanističke baštine i obuzet pretenzijom oslobađanja teorije od konkretne povijesti u kojoj ljudi žive; Heideggeru je stalo do toga da praksu provede u skladu s mjerilima znanstvenog uma. U tom su kontekstu veoma indikativne autoričine (u mnogo čemu dalekosežne) napomene o »striktnom hajdegerijancu« Gianniju Vattimu i njegovu pozitivnom vrednovanju Heideggerove kritike humanizma (kao, uostalom, i Nietzscheove najave potpunog nihilizma), što otvara jedno veoma zanimljivo polje istraživanja zasnovano na komparaciji konzekvencija Grassijeve rehabilitacije humanističke tradicije i Vattimove postmodernističke kritike humanizma.

Završna poglavlja posvećena su Grassijevoj »estetici« (Grassi je odlučno osporavao legitimnost estetike kao discipline, ali je dubinski tematizirao teoriju o lijepom, posebice u svojem najpoznatijem djelu, posvećenom teoriji o lijepome u antici) i njegovoj teoriji metafore. Na temelju precizne rekonstrukcije i kritičkog tumačenja relevantnih Grassijevih djela, ona daje valjanu argumentaciju u prilog postavke o ontologijskom karakteru njegove teorije lijepoga, što osobito dolazi do izražaja u njegovu suočavanju s modernom umjetnošću. Tu je od posebne važnosti Grassijevo upućivanje na metaforički karakter bitka, zasnovan na ontologijskoj diferenciji, što služi kao polazište za dublje tumačenje mita i umjetnosti. Problem umjetnosti i problem metafore kod Grassija su najuže povezani s izvornošću filozofijske funkcije riječi kao otvaranja bića u njegovoj povijesnosti. Metaforičko mišljenje objavljuje se u izvornosti nužnog izraza, istina riječi nije nikakva racionalna adekvacija, nego je tu na djelu *aletheia* kao jezično otvaranje nagovoru bitka kako se ono otvara u određenoj situaciji.

Zaključno, ako preživi ljudski rod u onom smislu u kojem ljudsko biće (tradicionalistički rečeno: »čovjek kao takav«) posjeduje potrebu za mišljenjem (pa stoga i za filozofijom), ostaje posve neizvjesnim kakav će biti usud filozofije Ernesta Grassija u budućim

vrednovanjima filozofije 20. stoljeća: hoće li Grassi biti puka fusnota ili pak jedan od bitnih mislilaca naše epohe – ne znamo niti možemo znati (a ne bi trebalo niti isključiti mogućnost da će on doživjeti Vicoovu sudbinu: nakon epohe u kojoj su Vicoovo ime i djelo činili tek fusnotu, te bili zanimljivi uglavnom marljivijim istraživačima talijanske filozofijske baštine, nastupilo je razdoblje prevrednovanja i uvrštavanja Vicoa među bitne mislioce novovjekovlja). Posve neovisno od tih budućih vrednovanja Grassijeva djela, monografija Gordane Škorić ostaje vrhunskim mjerodavnim tumačenjem ključnih aspekata tog opusa i njegova autora (a u našoj filozofijskoj i općenito humanističkoj kulturi ujedno i značajno djelo o problematici metafore). U tom smislu ovoj knjizi, sasvim je jasno, ne prijeti opasnost od zastarijevanja.

Lino Veljak

doi: [10.21464/fi36216](https://doi.org/10.21464/fi36216)

**Sandra Radenović,
Vida Jeremić (ur.)**

Sport, Medicina, Bioetika

Copy Print Plus, Beograd 2015.

Zbornik radova *Sport, medicina, bioetika* zajednički su uredile Sandra Radenović s Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu i Vida Jeremić s Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, obje veoma aktivne članice Bioetičkog društva Srbije. Na 124 stranice ovog elektroničkog izdanja sadržano je 17 radova različitih autora podijeljenih u pet poglavlja, te »Pojmovnik«.

U uvodu zbornika urednice pojašnjavaju da

»... bioetika sporta u užem smislu obuhvaća najprije kritičko razmatranje dopinga, mita i korupcije u sportu, ali i problem medicinskoetičkih principa u oblasti medicine sporta. U širem smislu, bioetika sporta se orijentira na istraživanje bioetičkih aspekata sporta kako u medicini sporta, tako i u brojnim humanističkim disciplinama kao što su sociologija i psihologija sporta.«

Izdanje objedinjuje teme obrađene u okviru rada javnih tribina Bioetičkog društva Srbije, održane u Domu omladine Beograda u lipnju, listopadu i studenome 2013. godine. Pored tekstova sudionika tribina, sadržani su i neki tekstovi izloženi u okviru nastave obvezatnog predmeta »Medicina i društvo«, odnosno iz-